

muhafazakârdüşünce

**Bir Osmanlı Münevveri
Said Halim Paşa**

Said Halim Pasha,
An Ottoman Intellectual

kadim

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE/THE JOURNAL OF CONSERVATIVE THOUGHT

6 aylık yerel süreli düşünce dergisi

Yıl Year: 18 • Sayı Issue: 62 • ocak january - haziran june 2022

ISSN 1304-8864

Kadim Yayınları Adına Sahibi/Owner: Serhat Buhari Baytekin
Genel Yayın Yönetmeni/General Director: Arş. Gör. Yunus Şahbaz
Genel Koordinatör/Administrative Coordinator: Üzeyir Tekin
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Fatih Yıldız
Yurtdışı İlişkiler Koordinatörü/International Affairs Coordinator: Okan Arslan
Tasarım/Design: Yeşim Polat

Editör/Editor: Dr. Vahdettin Işık

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Özcan, Karatekin Ü.
Prof. Dr. Bengül Güngörmez Akosman, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Ü.
Prof. Dr. Fatih Duman, Hitit Ü.
Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın, İstanbul Medeniyet Ü.
Prof. Dr. Murat Çemrek, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Ahmet Yıldız, TBMM
Doç. Dr. Mehmet Kocaoğlu, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Cahit Bağcı, TC Bakü Büyükelçisi.
Doç. Dr. Şaban Kardaş, TOBB Ü.
Doç. Dr. Zeyneb Çağlıyan İçener, İstanbul Ticaret Ü.
Dr. Ahmet Helvacı, İçişleri Bakanlığı
Dr. Metin Özkan, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Dr. Necdet Subaşı, MEB
Dr. Öner Buçukçu, Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Dr. Selman Salim Kesgin, Kızılay
Dr. Vahdettin Işık, İbni Handun Ü.
Hamdi Turşucu, CB İletişim Başkanlığı Özbekistan
Basın Müşaviri

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Ü.
Prof. Dr. Bedri Gencer, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek İstanbul Medipol Ü.
Prof. Dr. Birol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Davut Dursun, Sakarya Ü.
Prof. Dr. Halis Çetin, Cumhuriyet Ü.
Prof. Dr. Hamit Ersoy, İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. M. Şükrü Hanioglu, Princeton Ü.
Prof. Dr. Naci Bostancı, TBMM
Prof. Dr. Nazım İrem, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. Ömer Çaha, Mardin Artuklu Ü.
Prof. Dr. Ömer Torlak, İstanbul Ticaret Ü.
Prof. Dr. Richard Gamble, Hillsdale College
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün, İstanbul Ticaret Ü.
Annette Y. Kirk, The Russell Kirk Center
Beşir Ayvazoğlu

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Rabat Sok. No: 27/2 Gaziosmanpaşa, Çankaya/ANKARA

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

E-posta/E-mail: muhafazakardd@gmail.com

Genel ağ/Web: www.muhafazakar.com

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis kültür Ajansı www.pirireisajans.com

info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Ocak 2022

Baskı Yeri/Print Address: Vadi Grafik

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Kadim Yayınları tarafından yayımlanmaktadır.

Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 2 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap eleştirilerine yer vermektedir. Dergide yayımlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır.

TUBİTAK - ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

bu sayıda

muhafazakâr düşünce'den
preface

TAKDİM / 7

Bir Osmanlı münevveri
Said Halim Paşa
Said Halim Pasha
an Ottoman intellectual

Geleneğin Muhafızı ve Değişimin Faili Olabilmek:
Şehadetinin 100. Yıldönümünde Said Halim Paşa'yı Yeniden
Düşünmek

Guardian of Tradition and Agent of Change: Rethinking Said
Halim Pasha on the Centenary of His Martyrdom

VAHDETTİN IŞIK / 15

araştırma makalesi
research articles

Sünnî Siyaset Teorisinin Son Uğrağı Olarak İslamcılık -Said
Halim Paşa'nın Politik-Teolojik Söylemi Üzerine-

Islamism as The Last Moment of Sunni Political Theory
-On Said Halim Pasha's Political-Theological Discourse-

MEHMET EVKURAN / 37

Said Halim Paşa'da Müslüman Ahlakı

The Morality of Muslim in Said Halim Pasha

EJDER OKUMUŞ / 65

Muhafazakârlık ile Sosyoloji İlişkisi ve Batılılaşma Eleştirisi
Bağlamında Said Halim Paşa'nın Öngörülleri

Said Halim Pasha's Predicts in the Context of Relationship
between Conservatism and Sociology and Westernization
Critics.

MAHMUT HAKKI AKIN-CENK BEYAZ / 89

Jakobenizme Karşı Muhafazakarlığın Meydan Okuyuşu: Said
Halim Paşa

Conservative Challenge to Jacobinism: Said Halim Pasha

HALİS ÇETİN / 105

Dönüşüm, Devrim ve Savaş Kavşağında İki Devlet Adamı ve
Mütefekkir: Edmund Burke ve Said Halim Paşa

Two Statesmen and Thinkers at The Crossroads Of
Transformation, Revolution And War: Edmund Burke And
Said Halim Pasha

MİHRİBAN ŞENSES / 147

Akıntıya Karşı Kürek Çekmek: Said Halim Paşa'nın Siyaset
Düşüncesi

Swimming Against The Tide: The Political Thought Of Said
Halim Pasha

FURKAN ACERBAŞ / 173

Said Halim Paşa Perspektifinden Hükümet Sistemi Meselesi

The Matter Of The Government System From Said Halim Pasha's Perspective

MERT HÜSEYİN AKGÜN / 201

Süreklilik ve Kopuş Bağlamında İslamcı Siyaset: Said Halim Paşa ve Raşid Gannuşi Üzerine Teopolitik Bir İnceleme

Islamist Politics in The Context of Continuity and Discontinuity: A Theopolitical Analysis on Said Halim Pasha and Rached Ghannouchi

ÖMER FARUK UĞURLU-HAMZA YURTERİ / 215

Siyasalın Kurucu Unsuru Olarak İslam: Said Halim Paşa'nın Bilim ve Siyaset Felsefesi

Islam as the Founding Element of Politics: Said Halim Pasha's Science and Political Philosophy

HALİT AHMET KAHRAMAN / 243

Was Said Halim Pasha's Islamic State Possible? Reading Les Institutions Politiques through Hallaq's Impossible State

Said Halim Paşa'nın İslam Devleti Mümkün müydü?

Hallaq'ın "İmkansız Devlet" Gözünden "Les Institutions Politiques"i Okumak

THOMAS D. SIMPKINS / 260

araştırma makalesi
research articles

Popülizm Liberal Demokrasinin Nesi Olur?

Populism in Terms of Liberal Democracy

CENNET USLU / 281

inceleme
review

Said Halim Paşa'nın Katli Meselesi

MEHMET RUYAN SOYDAN / 318

Mehmet Ruyan SOYDAN'ın Arşivinden

1. **Muhafazakâr Düşünce** ULAKBİM indeksinde taranan, ulusal hakemli bir bilimsel dergidir. Her sayıda farklı dosya konuları işlenir; bunun yanı sıra dosya dışı önemli çalışmalara da yer verilir.
2. Gönderilecek çalışmalarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilmiş kaynak gösterme yöntemlerinden (APA) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak koşuluyla kullanılabilir. Çalışmaların mutlaka kaynakçası yapılmalıdır.
3. Çalışmalarla birlikte, 250 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özet, 10 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler iletilmelidir. Ayrıca yazarla irtibat için gerekli iletişim bilgileri de gönderilmelidir.
4. **Muhafazakâr Düşünce**'ye gönderilen çalışmalar, Times New Roman tipinde, bir buçuk aralıklı olarak A4 boyutunda 22 sayfayı (En az 3.500 en fazla 6.500 kelime,) geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
5. **Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir; ancak sehven yapıldığı varsayılan hatalar düzeltilir.
6. Gönderilen çalışmaların yanıtlama süresi 60 gündür. Bu süre içerisinde yanıtlanmayan çalışmalar ulaşmamış demektir. Çalışmalarla ilgili, hakemlerden edinilen olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenir.
7. **Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın için kabul edilen çalışmaların yayın hakkı **Muhafazakâr Düşünce**'ye aittir.
8. **Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan polemik konusu olan çalışmalarda yazarlara en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
9. **Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların yazarlarına yazıların bulunduğu sayıdan iki adet; yayın ve danışma kuruluna ise her sayıdan birer adet gönderilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği

10. Muhafazakar Düşünce Dergisi bilimsel araştırmaların ve yayınların gerektirdiği evrensel etik kurallar dikkate alarak hazırlanmaktadır. Dergimizin esas aldığı ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan etik kurallara www.muhamfazakar.com/etik adresinden erişebilirsiniz.

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE'DEN

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan süreçte Müslümanların hayatında köklü değişiklikler yaşandı. Bu değişim süreci Avrupalı devletlerin öncülük ettiği pek çok yıkımla sonuçlanmıştı. Yıkımdan en fazla etkilenen insanlar içinde Müslümanların özel bir yer işgal ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim dünyanın gidişatında etkin bir odak olarak rol oynamış bir medeniyetin çocukları çok yönlü bir meydan okumayla karşı karşıyaydılar. Meydan okumanın en somut hali ise yaşanan işgallerdi.

Kuşkusuz işgal süreci sadece bir toprak kaybı olarak görülmez. Nitekim göçlerin eşlik ettiği sorunlar başta olmak üzere yaşanan her türden istikrarsızlık insanî, idarî ve iktisad sorunlara yol açmaktaydı. Ve nüfusunun büyük bölümü işgale maruz kalan Osmanlı Müslümanları bu sorunun en yakın ve doğrudan muhatabıydı.

Meydan okumanın ikinci veçhesini ise Avrupalı devletlerin iktisadî, idari ve siyasi baskıları oluşturmuyordu. Bu baskılar Osmanlı'nın iç işleyişinde etkili oluyor ve yeni dengelerin oluşmasına yol açıyordu.

Ayrıntıları bir sunuş yazısının sınırları içerisinde belirtilemeyecek kadar farklı dinamiklerle şekillenen gelişmelerin Müslümanların gündemini belirlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. "Nasıl kurtuluruz?" şeklinde özetlenebilecek bu büyük soru etrafında şekillenen gündem, farklı fikir akımlarının ve siyasi yönelimlerin ortaya çıkmasının vasatını da oluşturmaktaydı. Said Halim Paşa'nın doğrudan idarî ve siyasî süreçlerde yapıp ettikleri ile bir kısmı elimizde matbu olarak da bulunan risalelerde

yer alan fikirlerinin bağlamını yukarıdan beri işaret ettiğimiz bu zemin oluşturmaktadır.

Kuşkusuz Said Halim Paşa'yı konuşmanın özel bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler içinde iki temel gerekçenin özellikle dikkate alınması gerekiyor. Bir kere Paşa Osmanlı'nın en zor zamanları olan 1913-1917 yılları arasında yaklaşık üç buçuk yıl sadrazamlık yapmış bir siyasi öznedir. Onun fikirlerini konuşmamızı önemli kılan ikinci gerekçe ise dönemin fikir akımları içinde ana akım diyebileceğimiz İslami yenilenmecî çizginin öncü şahsiyetlerinden olmasıyla ilgilidir.

Paşa'nın şehid edilmesinin üzerinden tamı tamına yüzyıl geçmiş bulunuyor. 6 Aralık 1921 tarihinde şehid edildiği günden günümüze değin yaşadıklarımız dikkate alındığında Türkiye'nin gündemini oluşturan ana meselelerin birçoğunun hala gündemdeki yerini koruduğunu görüyoruz. Bu yüzden onun şehid edilmesinin yüzüncü yılını vesile kılarak bir muhasebe yapma imkanı elde edebileceğimizi düşünüyoruz. Zira Paşa'nın bir siyasi özne olarak rol üstlendiği dönemde yaşanan olayların bugünkü imkanlarımızın ve sorunlarımızın şekillenmesinde de ciddi etkisi olduğunu düşünmek için elimizde yeterince gerekçe bulunmaktadır. Keza Paşa'nın elimizdeki risalelerinde yer alan değerlendirmeleri sorun tespiti kadar çözüme yönelik tekliflerinin de hala açıklayıcı bir değeri olduğunu göstermektedir. Özellikle Avrupa-merkezci düşüncelerin hemen her yanda rağbet gördüğü o gün Paşa'nın gerek Müslüman kalmaya gerekse de her milletin toplumsal şartlarının kendine özgünlüğüne yaptığı vurgu kendini özne olarak konuşturmuş bir şahsiyet olmakla mümkün olabilecek bir şeydir. Onun kendini bir özne olarak konuşturduğının en açık göstergesi ise çözüme dair yaptığı İslamlaşma teklifidir. Paşa'nın İslamlaşma teklifi değerlerinden kuşkuya düşmeyen ve yerli imkanların mevcudiyetine inanan bir temele dayanmaktadır. Ne var ki onun İslamlaşma teklifi içe kapanmaya yol açan ve çağına körleşen bir tutuma yol açmadığı gibi Batı'ya yönelik eleştirel ama ötekileştirici olmayan tutumu da kendi medeniyetine yabancılaşmasıyla sonuçlanmamıştır. Çağdaş Türk düşünce dünyasında karşılaştığımız ya kendi inancına ve geleneğine yabancılaşan yahut çağına körleşen uç tutumlara Paşa'nın düşüncesinde rastlayamayız. Bu itidalli ve hakşinas tutumu Paşa'nın özgüveniyle açıklanabilir. Bugün belki de en fazla ihtiyaç duyduğumuz bu

özgüvenin hangi dinamiklerden beslendiğini anlamak hayati bir önem taşımaktadır. Bu sebeple *Muhafazakâr Düşünce* dergisi yüzyıllık tecrübemizi müzakere yapabileceğimiz bir imkan alanı olarak Said Halim Paşa'nın birikimini tekrar gündemleştirebilmek amacıyla birçok önemli ismin yazılarından oluşan elinizdeki dergiyi hazırlamış bulunuyor.

Dergide bir tanesi derkenar bölümünde olmak üzere toplamda on üç değerli makale bulunuyor. “Geleneğin Muhafızı ve Değişimin Faili Olabilmek: Şehadetinin 100. Yıldönümünde Said Halim Paşa'yı Yeniden Düşünmek” başlıklı makalede Said Halim Paşa'nın hem gelenekçi bir içe kapanmaya düşmeyi engelleyen çağındaki gelişmelerle irtibatını hem de gelenekten nelerin korunması gerektiği hususuna vurgu yapan kendilik bilincini besleyen özgüveninin düşünsel dayanaklarını irdeliyoruz. “Sünnî Siyaset Teorisinin Son Uğrağı Olarak İslamcılık -Said Halim Paşa'nın Politik-Teolojik Söylemi Üzerine”de Mehmet Evkuran, Said Halim Paşa'nın düşüncelerinin, Sünnî siyaset anlayışında hangi kırılma, süreklilik ve kopmaları temsil ettiği belirlemeye çalışmaktadır.

Ejder Okumuş'un “Said Halim Paşa'da Müslüman Ahlakı” adlı makalesinde, Said Halim Paşa perspektifinden Osmanlı toplumunun yaşadığı buhranlarda en temel meselenin ahlâkî bozulma meselesi olduğu ve buhranlardan kurtulmanın yolunun yeniden Müslüman ahlâkıyla donanmakla mümkün olabileceği tespit edilmektedir. Mahmut Hakkı Akın ve Cenk Beyaz'ın ortaklaşa yazdığı “Muhafazakârlık ile Sosyoloji İlişkisi ve Batılılaşma Eleştirisi Bağlamında Said Halim Paşa'nın Öngörülerini” makalesinde ise Said Halim Paşa'nın İslam ve toplum merkezli, taklitçiliğe karşı muhafazakâr sosyolojik yorumları tespit edilmektedir. Yine Said Halim Paşa'nın muhafazakâr yorumunda Halis Çetin “Jakobenizme Karşı Muhafazakârlığın Meydan Okuyuşu: Said Halim Paşa” makalesinde döneminin tüm modernleşme krizlerini sebepleri, sonuçları, yönü, yöntemi ve yönetimi bağlamında ‘kritik’ ederek, jakoben devrimcilik anlayışına karşı muhafazakar evrimci tarz-ı siyaset geleneğinin en önemli düşünürlerinin başında Said Halim Paşa'nın geldiğini söyler. Bu bağlamda Mihriban Şenses “Dönüşüm, Devrim ve Savaş Kavşağında İki Devlet Adamı ve Mütefekkir: Edmund Burke ve Said Halim Paşa” makalesinde Burke ve Said Halim

Paşa'nın insan doğası, doğa durumu, doğal haklar, toplum sözleşmesi, değişim, devrim, demokrasi ve aydın sorunu konularındaki fikirlerini irdeliyor.

“Akıntıya Karşı Kürek Çekmek: Said Halim Paşa'nın Siyaset Düşüncesi” makalesi ile Furkan Acerbaş bir yandan Said Halim Paşa'nın düşüncesinin özgün yanlarını keşfederken diğer yandan onun modern ve İslam siyaset perspektifleri içerisinde nerede durduğunu görmeye çalışmaktadır. Mert Hüseyin Akgün “Said Halim Paşa'nın Perspektifinden Hükümet Sistemi Meselesi” makalesinde Said Halim Paşa'nın siyasal sistem tasarımının, başta iktidarın kaynağı ve demokratik meşruiyet olmak üzere pek çok bakımdan modern demokrasilerden ayrıştığını söyleyerek O'nun hükümet sistemi önerisinin genel itibarıyla İslam hukukuna sıkı sıkıya bağlılık, tek başlı ve etkili bir yürütme organı, hukukçulardan kurulu bir Teşrii Meclisi ve işlevi hükümeti denetlemekle sınırlandırılmış Millet Meclisine dayandığını ifade etmektedir. Ömer Faruk Uğurlu ve Hamza Yurteri'nin ortaklaşa çalıştığı “Süreklilik ve Kopuş Bağlamında İslamcı Siyaset: Said Halim Paşa ve Raşid Gannuşi Üzerine Teopolitik Bir İnceleme”de Said Halim Paşa ve Gannuşi'nin ortaya koymuş olduğu modellerin Batı-dışı karşılaştırmalı siyaset çalışmaları için özgün bir yaklaşım sergilediği söyleyerek çalışmada 100 yıl önce Said Halim Paşa'nın inşa ettiği arayışın Tunus'ta Gannuşi'nin inşa ettiği modele referansla yaşamış olduğu dönüşüm analiz edilmektedir.

“Siyasalın Kurucu unsuru Olarak İslam: Said Halim Paşa'nın Bilim ve Siyaset Felsefesi” makalesinde Halit Ahmet Kahraman, Paşa'nın fikirlerindeki bilim ve siyaset felsefesi alanına ilişkin noktaları tespit etmiştir. Bunun ardından bazı siyaset felsefesi yazarları ile Paşa'nın görüşlerini karşılaştırmış ve bir takım güncel siyasi sorunların çözümlenmesinde kullanabilecek görüşleri dile getirmiştir. Bu sayıda bir de yabancı dilde bir makalemiz var. “Was Said Halim Pasha's Islamic State Possible? Reading Les Institutions Politiques Through Hallaq's Impossible State” makalesinde Thomas D. Simpkins, Said Halim Paşa hakkında şimdiye kadarki sınırlı İngilizce literatürde en güncel sorunlardan birisinin, Paşa'yı “modernist” veya “gelenekçi” olarak sınıflandırma arzusu olduğunu dile getirerek, spesifik olarak, bu ikiye, hayatının son çalışması olan “İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye”de İslam devleti anlayışı aracılığıyla Paşa'nın meydan okuduğunu

savunmaktadır. Sayımızın derkenar bölümünde “Popülizm Liberal Demokrasinin Nesi Olur?” makalesi ile Cennet Uslu, liberal demokrasi ve popülizm ilişkisini ele alıp popülist bir ideoloji olarak tanımlamanın onun karakteri ve çeşitliliğine uygun düştüğünü söylemektedir. Dosyanın son çalışmasında Mehmet Ruyan Soydan bir vesika münasebetiyle “Said Halim Paşa’nın Katli Meselesi”ni incelemiştir.

Şehadetinin 100. Yılında Said Halim Paşa sayısının oluşmasında pek çok kişinin katkısını anmak gerekiyor. Öncelikle uzun emeklerle ortaya çıkan makaleleri ile katkı sunan yazarlarımıza teşekkür etmek isterim; onların katkısı işin esasını oluşturuyor. Ayrıca bu çalışmanın oluşmasına öncülük eden ve süreci şekillendirmede bize her aşamada katkı sunan Muhafazâkar Düşünce dergisi adına kıymetli Serhat Buhari Baytekin Beyefendiye hassaten teşekkür etmek kadirşinaslığın bir gereğidir. Kuşkusuz bütün bu çalışmanın ete kemiğe bürünmesinde sıkı bir süreç takibi gerekiyordu. Bu takibi kusursuzca üstlendiği için de Yunus Şahbaz kardeşime özel bir teşekkür borcumuz olduğunu ifade etmek isterim.

Elinizdeki dergiyi hazırlayarak, ülkemizin ufkunu aydınlatmak için canhıraş bir şekilde mücadele eden ve en sonunda da bu uğurda şehadet şerbetini içen Said Halim Paşa’nın aziz hatırasına ve bıraktığı mirasa olan borcumuzu bir nebze olsun ödeyebilmiş olmayı Yüce Rabbimden niyaz ediyorum. Kuşkusuz asl olan bu mirası üstlenmektir.

Takdir okuyuculardan, tevfik Allah’tandır.

Vahdettin IŞIK